

I.

K nejvýznačnějším zjevům moderního vývoje národohospodářského v zemích evropské kultury náleží neobyčejný vzrůst významu průmyslu v celkovém hospodářství národním. Roste především nesmírně počet průmyslového obyvatelstva. Obyvatelstva tohoto přibývá rychleji, nežli činí celkový přírůstek lidnatosti vůbec, tak že obyvatelstvo průmyslové tvoří vždy větší procento zalidnění celkového. Dle posledních sčítání patřilo z veškerého obyvatelstva výdělkově činného k průmyslu ve Velké Británii a Irsku 9·07 mil. čili 53·7%, ve Švýcarsku 0·5 mil. čili 40·7%, v Belgii 1·1 mil. čili 38·2%, v Německu 8·3 mil. čili 37·4%, v Nizozemí 0·7 mil. čili 32·2%, ve Francii 6·4 mil. čili 27·9%, v Itálii 4·2 mil. čili 27·6%, v Dánsku 0·2 mil. čili 23·9%, v Rakousku 2·9 mil. čili 21·9%, v Uhrách 1·0 mil. čili 12·6%, v evropském Rusku 1·5 mil. čili 6·4%, ve Spojených Státech Severoamerických 7·0 mil. čili 24·1%. Ohniskem průmyslové činnosti je Anglie, ve vzdálenosti od Anglie na východ, sever a jih průmyslu ubývá. V Čechách patřily ze 100 osob povoláním činných k zemědělství v r. 1869 54 osoby, v r. 1900 toliko 41, k průmyslu v r. 1869 31, v r. 1900 již 36, k obchodu a dopravě v r. 1869 4·8, v r. 1900 již 8·5, tak že průmysl, obchod a doprava zaměstnávají dnes v Čechách

již o 4⁰/₁₀ více osob povoláním činných nežli samo zemědělství, kdežto v r. 1869 zemědělství zaměstnávalo o 18⁰/₁₀ obyvatelstva více, nežli průmysl, obchod a doprava dohromady.

Význam průmyslu pro sociální rozvrstvení obyvatelstva jakožto celku ještě výrazněji vynikne, roztřídíme-li dle povolání obyvatelstvo vůbec, tedy nejen obyvatelstvo v určitých povoláních činné, nýbrž i obyvatelstvo nepřímou k jistému povolání příslušející, t. j. svým živitelem a vydržovatelem na tomto povolání závislé. Na osoby, které svým povoláním v zemědělství jsou činny, odkázáno jest totiž mnohem méně osob pasivně příslušných, nežli v průmyslu a obchodu. Tak na př. napočítáno bylo v Čechách všech osob, závislých výživou svou na zemědělství, r. 1900 2.26 mil. čili 35.7⁰/₁₀ všeho obyvatelstva v Čechách, osob příslušných k průmyslu 2.65 mil. (tedy bezmála o 400.000 více) čili 41.9⁰/₁₀.

Toto obyvatelstvo průmyslové také vždy více pro výrobu znamená. Čím vzdělanější pracovník, čím více a dokonalejších strojů a vůbec výrobního kapitálu připadá na jednoho dělníka a čím lepší jest metoda pracovní, tím větší jest jeho výkonnost (dělník americký, anglický a německý naproti italskému, ruskému a j.).

Výsledkem vzrůstajícího počtu a výrobnosti obyvatelstva průmyslového jest obrovské stoupání hodnoty průmyslové výroby, kterou páčí Grunzel na 100—120 miliard marek ročně (jen v Rakousku odhaduje se hodnota průmyslové výroby ročně na 5—5¹/₂ miliardy korun.

Rostoucí význam průmyslu pro státy a hospodářství národní jeví se i v složení státních příjmů, mezi nimiž daně z průmyslu a obchodu zabírají vždy

čelnější místo naproti daním reálním a zejména dani pozemkové.

Tohoto vzrůstu rozsahu a významu průmyslové výroby v hospodářství národním neúčastní se však drobná výroba průmyslová, naopak význam její v celku hospodářství národního ve století 18. a zvláště ve století 19. neobyčejně klesl. Z průmyslových výrobků, jimiž člověk ukojuje své potřeby, připadá vždy menší procento na drobnou výrobu průmyslovou. Kdežto ve středověku bezmála všechny průmyslové výrobky, jichž člověk potřeboval, vycházely z dílen řemeslnických, přinesla nová doba množství nových výrobků, které vůbec řemeslem vyráběny nejsou. Vznikla celá nová odvětví průmyslová, provozovaná hned od počátku ve formách velkovýroby, na př. výroba cukru, čokolády, parních strojů, vagonů, chemické výrobky atd.

Průmyslová velkovýroba nenastoupila však ve svých nových odvětvích jen vedle dosavadní drobné výroby, nýbrž staví se druhdy i proti ní v oborech, které byly dosavad výhradním panstvím drobné výroby průmyslové, zvláště tam, kde převaha strojní a vůbec velké výroby je velmi značná a kde jest dán velký a stálý odbyt. Řemeslo bývá úplně nahrazeno velkopřmyslem, na př. přadláctví, plátenictví, soukenictví, hodinařství, knoflíkářství, cvočkářství, puškařství, mydlářství, koželužství, většinou i kloboučnictví atd. Továrna obírá se dále ve výrobě prvním zpracováním materiálu, tak že pak řemeslu zbývá toliko zkrácený proces výrobní, na př. při zámečnictví (zámky, šrouby), klempířství, (plechy), obuvnictví (svršky), kartáčnictví (přířezané dříví), kloboučnictví atd., nebo odebírá drobné výrobě jednotlivé výrobky nebo druhy výrobků vůbec, jako při cukrářství (výroba sucharů a p.), klempířství (lampy, kuchyňské náčiní), sedlářství (kufry) a p., nebo je konečně

obmezuje na správký, jako při hodinářství, puškařství, bednářství, obuvnictví atd. I vznik a užívání nových surovin zúžuje dosavadní obor řemesla, na př. lana drátěná místo konopných, emailové nádoby na místo dřevěného, plechového, cínového, na místě pravých drahokovů chemické nápodobeniny, atd.

Ukazuje-li nám však přece statistika závodová, že v poměru k počtu obyvatelstva malých živností celkem co do počtu neubývá, někdy spíše přibývá, a udržuje-li se i v leckterém z těch odvětví, která platívají za výlučné působiště velkopřmyslové výroby, poměrně dosti značný počet závodů menších a nejmenších, dlužno z toho souditi, že drobná výroba průmyslová nezaniká tak, jak zejména pod vlivem Marxova učení bylo předpokládáno. Zvláště udržují se a prospívají druhy t. zv. řemesla pracovní, t. j. bezprostřední výkon (po případě i s dodáním výrobku), avšak nikoliv pouze výrobek poskytující, jako malíři, natěrači, čalouníci, živnosti stavební, instalační a pod., dále též podniky, které obraly si výrobu jistých specialit svého oboru, řemesla, která musí své výrobky individualisovati dle potřeb nebo vkusu konsumentů (krejčovství, soustružnictví, truhlářství a j.), zejména i řemesla umělecká, konečně musí-li výroba nalézati se místně blízko konsumu (pekařství a řeznictví na venkově).

Ovšem že nám statistické číslice o počtu živnostnictva ničeho ještě nepovídají o tom, jak se všem těm, statistikou za samostatné čítaným živnostníkům daří a zdaliž ti, kteří ve výkazech statistických uvedeni jsou jakožto samostatní drobní podnikatelé, jsou také samostatní hospodářsky, nejsou-li totiž závisli na továrně (ve strojárnách zámečníci k opravám a truhláři ke zhotovování modelů, bednáři v pivovarech, truhláři a klempíři k výrobě obalů a pod.) nebo velkoobchodu (truhláři a krejčí pro sklady nábytkové a konfekční).

Ke dvěma věcem směřuje totiž snažení řemeslní-
kovo: chce zůstat především výrobce samostatným,
za druhé pak očekává od zaměstnání svého výživu,
stavu svému přiměřenou, práce průmyslová má mu
opatřiti hmotný podklad pro existenci jeho asi právě
tak, jako rolnická živnost sedlákovi.

V obou těchto směrech drobný výrobce průmy-
slový moderním vývojem hospodářským cítí se ohro-
ženým a hledá záchranu své samostatnosti a slušné
výživy.

O záchranu tuto lze pokoušeti se dvojměr-
ným směrem. Buď obmezením živnostenské svobody v roz-
hodných jejích bodech na ochranu a posilu řemesl-
nictva v jeho postavení naproti kapitalismu (Sombart
zove takováto opatření ochrannou živnostenskou poli-
tikou) nebo positivním podporováním drobné výroby
průmyslové činiteli veřejnými, aniž by se při tom mě-
nil svobodnoživnostenský podklad všeho zřízení živno-
stenského (dle Sombartova rozlišování t. zv. péče o živ-
nosti, podporování živnosti, Gewerbepflege).

Pod toto druhé hledisko spadají všeliká zákono-
dárná a správní opatření na povznesení jednak odbytu,
jednak výroby maloživnostnické. K povznesení odbytu
směřují výstavy, sklady vzorků, zřetele při veřejných
dodávkách, společenstevní tržnice, opatření tarifně a
tržebně politická, k povznesení výroby zejm. péče
o zvýšení odborné kvality dorostu i samostatných již
živnostníků, musea, výstavy nových pomůcek výro-
bních, odborné školy a kursy, kožovné vyučování, po-
tom i organisace úvěru a pod.

Druhým směrem, jímž hledá se záchrana, jest
částečné zrušení živnostenské svobody na prospěch
maloživnostnictva, čímž rozumíme všeliké zákazy a
obmezení nebo stížení průmyslové výroby nebo ob-

chodu. Sem spadá tedy na př. zákaz výprodejů bez úředního povolení, obmezení podomního obchodu, vyšší zdanění obchodních bazarů, obmezení obchodního cestování a pod., zejm. však obmezení volného přístupu k živnostem výrobním nebo obchodním buď koncesí nebo nuceným průkazem určitého postupu výchovného, obmezení co do výkonu práv živnostenských a povinné stavovské organizace dle principu at odborového at teritoriálního.

Veřejná správa může se bráti současně cestou obojí, ochrannou i podpůrnou. Kdežto však o potřebě a prospěšnosti pozitivního pěstění maloživností není sporu — pochybnosti mohou zde býti nanejvýš o jednotlivých formách akce nebo způsobu jejich provádění — setkává se ochranná politika živnostenská většínou — a nejen u theoretiků — s odporem.

Že jest zásadně přípustno, aby živnostenská svoboda mohla býti obmezena, nepopíráme. Poskytuje-li stát celní ochranu výrobě průmyslové i zemědělské, chrání-li dělníka v nerovném jeho smluvním postavení naproti zaměstnavateli, proč by nemohl poskytnouti ochranu též drobnému živnostnictvu?

Tvořit živnostnictvo pořád ještě značný díl průmyslového obyvatelstva ve státě, je důležitou součástí středního stavu, representuje v svém celku massu výrobních zručností a kapitálu, nemalou spotřební sílu i — třeba poměrně klesající — poplatnost daňovou, je konečně dodavatelem cvičených pracovních sil a dílem i podnikatelů jak velkoprůmyslu, tak obchodu. Ovšem je mezi ochranou celní a živnostenskou rozdíl potud, že při celní ochraně běží o existenci chráněné výroby průmyslové či agrární v určitých odvětvích ve státě naproti cizině vůbec, kdežto při ochranné politice živnostenské jde jen o zachování určité, historické fo r m y

výrobní k vůli dočasným jejím příslušníkům naproti převaze výrobních forem nových, dokonalejších, v témže odvětví a uvnitř téhož státu, ne tedy o výrobu samu; tedy na př. o ochranu ne obuvnictví vůbec, nýbrž řemesla obuvnického naproti továrnám, které by téže potřebě obecenstva po výrobcích obuvnických hověly, snad stejně, snad i lépe, ale s nepříznivými — třebaš snad jen dočasně — účinky sociálními.

Nelze tudíž každé obmezení živnostenské svobody na prospěch drobného živnostnictva již hned zpředu zavrhovati, nýbrž dlužno — jako u každého opatření hospodářskopolitického — tázati se, jsou-li správnny předpoklady, z nichž vychází, může-li se jim dojít cíle, k němuž směřuje, a není-li jím na jiných stranách způsobena větší škoda, nežli prospěch, jež má přinéstí stavu chráněnému.

Neboť není na př. obmezení přístupu k řemeslům nebo obchodům průkazem způsobilosti toliko „vnitřní záležitostí“ těch, kteří se ho domáhají, nýbrž také — po případě existenční — otázkou těch, kteří průkazem z volného přístupu k výdělku mají býti vyloučeni nebo obmezeni, a konečně i — svým účinkováním na množství, jakost i cenu výrobků — všech, kdož jakožto konsumentí na výrobky dotčené jsou odkázáni, má vliv na výrobní a odbytové a vůbec národohospodářské i sociální poměry státu.

S toho hlediska nutno také posuzovati kardinální otázky, o které běží při novodobých reformách živnostenských: průkaz způsobilosti, obmezení výroby a prodeje, a povinné organisace stavovské.

V Rakousku hledělo zákonodárství od roku 1883 vyhovovati požadavkům živnostnictva, které v živnostenské svobodě spatřovalo jedinou nebo aspoň hlavní

příčinu tísně, v které se od polou let sedmdesátých ocítalo. Svoboda živnostenská byla neprávem činěna zodpovědnou za všechno, i za to, co bylo — právě tak jako ona sama — nezbytným následkem změněných poměrů hospodářských. Bylo však chybou vlád, že, když byla nadobro se zřetele spuštěna zákonná ochrana živnostnictva, nebyla vedle svobody živnostenské současně zahájena politika pozitivní péče o maloživnostnictvo, nýbrž že bylo s ní otáleno, až se konečně makavě ukazovaly účinky obecné krise hospodářské od roku 1873. A od roku 1883 nastává zase vždy důraznější obrat živnostenské politiky směrem ochranným i pozitivním, každý nový zákon znamená průlom v živnostenské svobodě a současně veřejná péče o živnostnictvo a dorost jeho zasahuje vždy širší obory: kursy, výstavy, strojovou akci, úvěrní fondy atd. atd. — pozitivní péče nezastavila tedy vývoj politiky ochranné, protože pěstění živností účinkuje jen velice znenáhla a jen u inteligentnějších a příčinnivějších jednotlivců, namnoze vůbec jen k dorostu se obrací, kdežto od zákonných opatření slibuje si živnostnictvo ochranu ihned, bez valného přičinění vlastního a pro sebe jako celek.
